WIKIPEDIA

Idioma guaicura

L'**idioma guaicura** ye una llingua estinguida que se faló nel centru y sur del actual estáu mexicanu de Baxa California Sur (Méxicu). Ye una llingua mal conocida, documentada principalmente pol trabayu de los misioneros que cristianizaron la Vieya California nel sieglu XVII. Posiblemente escastóse a la fin del sieglu XIX o a principios del sieglu XX. Intentóse rellacionala col cochimí que se falaba al norte del territoriu guaicura, sicasí, nun paez haber rellación ente dambes llingües.

Guaicura, guaycura, waikuri
¿?

Faláu en	México
Zona	Baxa California Sur
Falantes	llingua estinguida a final del sieglu XIX
Puestu	*Non ente les 100 más falaes* (http://www.davidpbrown.co.uk/help/top-100-languages-by-population.html) (Ethnologue 1996)
Familia	**Idioma guaicura**
Estatus oficial	
Oficial en	*Nengún país*
Reguláu por	nun aplica
Códigos	
ISO 639-1	*nengún*

Estensión del guaicura, guaycura, waikuri

Conteníu

Historia

La llingua guaicura foi conocida polos misioneros xesuites que llegaron a la Vieya California nel sieglu XVII. Desafortunadamente, los trabayos realizaos polos xesuites ente los indíxenes de California nun foi abondo completu como pa dar un panorama más ampliu de les llingües de los californios. Unu de los trabayos que se conocen d'esti primer contautu ente europeos y guaicuras ye'l de Juan Jacobo Baegert, que mandó una llista de pallabres en guaicura y una traducción de delles oraciones cristianes. A mediaos del sieglu XIX, cuando l'historiador mexicanu Francisco Pimentel escribió'l so *Cuadru descriptivu y comparativu de les llingües indíxenes de Méxicu*, inda esistíen dellos falantes de guaicura nel territoriu de Baxa California.

Gramática del guaicura

Lo poco que se sabe del guaicura provien de testos como los señalaos enriba. Francisco Pimentel realizó un pequeñu analís d'esta llingua que dexa conocer dellos verbos y tamién ciertes estructures de la llingua guaicura. Pimentel señala que se trata d'una llingua polisilábica. Acordies con los sos exemplos, podría ser una llingua sintética, como demuestra'l casu de la pallabra guaicura pa *cielu*:

> cielu = *tekerakadatemba* < *tekaraka* (narquiáu) + *datemba* (tierra)

Pa formar el plural, el guaicura tenía un prefixu y un sufixu. Acordies con Beagert,[1] en guaicura emplegábase'l sufixu *-ma* pa formar el plural. Amás teníen el prefixu *k-* pa la mesma función (ej.: *kanai* ye'l plural de *anai*=muyer). Per otra parte, señala Pimentel que los axetivos construyir por pares opuestos, de cuenta que la negación d'un axetivu daba como resultáu'l so contrariu. Por casu, la negación de *ataka* (bonu) daba *atakara* (malu), onde *-ra* ye la negación.[2]

Pronomes

Llista de pronomes na llingua guaicura

Persona	personales	posesivos
1ª sing.	*be* 'yo'	*be, me, la mio, m* 'mio'
2ª sing.	*li* 'tu'	*y, ei, et* 'to'
3ª sing.	*tutan* 'él/ella'	*ti, te, t* 'so'
1ª plural	*cate* 'nós'	*kepe* 'el nuesu'
2ª plural	*peti* 'ustedes'	-
3ª plural	*tucava* 'ellos/elles'	-

Un testu en guaicura

Embaxo preséntase'l *Padre Nuesu* en guaicura, cola traducción lliteral fixera Francisco Pimentel.[3]

<table>
<tr><th colspan="7">Kepe-dare</th></tr>
<tr><th colspan="7">Padre El nuesu</th></tr>
<tr><td>Kepe-dare</td><td>tekerekadatemba</td><td>daï,</td><td>ei-ri</td><td>akatuike</td><td>tschakarrake</td><td>ti | tsc</td></tr>
<tr><td>(que nel) cielu | tas, | te | reconocemos</td><td>toos (los que) esistimos</td><td>(y te) allaben</td><td>toos (los que) somos</td><td>homes</td><td>y.</td><td></td></tr>
<tr><td>Ecun</td><td>ri</td><td>atume</td><td>cate</td><td>tekerekedatemba</td><td>tschie.</td><td>Ei-ri</td></tr>
<tr><td>(Y por) la to</td><td>?</td><td>tengamos</td><td>nós</td><td>(y).</td><td>vamos obedecer</td><td>(los) ho</td></tr>
<tr><td>pu</td><td>jaupe</td><td>datemba</td><td>pae</td><td>ei</td><td>jebarrakere</td><td>aëna</td></tr>
<tr><td>toos</td><td>(na) tierra | como | a ti | obedientes</td><td>siendo.</td><td>La nuesa</td><td>comida</td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>kepe</td><td>ken</td><td>jatupe</td><td>untairi.</td><td>Kate</td><td>kuitscharrake</td><td>tei</td></tr>
<tr><td>(a) danos</td><td>esti día.</td><td>(Y a) perdónanos</td><td></td><td>(y)</td><td>malu (pecáu),</td><td></td></tr>
<tr><td>pae</td><td>kuitscharrakere</td><td>cate</td><td>tschie</td><td>cavape</td><td>atacamara</td><td>kepetu</td></tr>
<tr><td>perdonamos</td><td>nós</td><td>tamién</td><td>(a) los</td><td>(que) mal</td><td>(nos) faen.</td><td>(A) ayú</td></tr>
<tr><td>tschie</td><td>cuvume</td><td>ra</td><td>cate</td><td>uë</td><td>atukiara.</td><td>Kepe</td></tr>
<tr><td>(non) vamos querer</td><td>non</td><td>nós</td><td>malu.</td><td>mal</td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>tschie.</td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>y.</td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr>
</table>

Toponimia guaicura

Son pocos los topónimos guaicuras que se caltienen. La mayor parte d'ellos fueron rexistraos nes obres de los misioneros. Ente ellos habría que citar *Airapí*, nome del sitiu onde se construyó la misión de La Paz, nucleu de lo que se convertiría dempués na capital de Baxa California Sur. Otru topónimu guaicura ye *Chillá*, nome del sitiu onde s'alzó la misión de Dolores.[4]

Referencies

1. Pimentel, 1874.
2. Pimentel 1974
3. Pimentel, 1874: cap. XXV.
4. Bajacalifología, s/f.

Bibliografía

- Karl-Heinz Gursky (1966): "On the Historical Position of Waikuri" (http://www.jstor.org/pss/1263446), *International Journal of American Linguistics*, Vol. 32, Non. 1 (Jan., 1966), pp. 41-45.